

PSIXOLOGIK KORELLYATSION TADQIQOTLAR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18754295>

Nahalboyeva Nigora

Turdiyeva Moxinur

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada korrelyatsion tadqiqotlarning mohiyati, ularning ilmiy izlanishlardagi o'rnini vaqo'llanish sohalari tahlil qilinadi. Korrelyatsion tahlil yordamida o'zgaruvchilar orasidagi bog'liqlikni aniqlash imkoniyati mavjud bo'lib, bu metod ko'plab psixologik, pedagogik va ijtimoiy tadqiqotlarda keng qo'llaniladi. Maqolada korrelyatsion koeffitsientlar turlari va ularni talqin qilish usullari haqida ham ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar

korrelyatsiya, statistik tahlil, bog'liqlik, o'zgaruvchilar, psixologik tadqiqotlar, empirik usullar, sun'iy intellekt, prognoz qilish, tarmoqli korrelyatsiya.

Ilmiy tadqiqotlarda o'zgaruvchilar orasidagi bog'liqlikni aniqlash ko'plab muhim savollarga javob topishda yordam beradi. Korrelyatsion tadqiqotlar aynan shu vazifani bajaradi. Bu uslub eksperimental emas, balki kuzatuv asosida olib boriladi. Tadqiqotchi faqat mavjud holatni o'rganadi va o'zgaruvchilar orasidagi statistik bog'liqlikni aniqlaydi. Korrelyatsion tadqiqotlar ikki yoki undan ortiq o'zgaruvchilar orasidagi bog'liqlik darajasini o'lchashga xizmat qiladi. Misol uchun, insonlarning stress darajasi bilan ularning ish unumdorligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish mumkin. Korrelyatsion koeffitsient orqali bog'liqlikkuchi va yo'nalishi aniqlanadi: : bog'liqlik yo'q : ijobiy bog'liqlik : salbiy bog'liqlik Korrelyatsion tahlil turli shakllarda amalga oshiriladi: Pearson korrelyatsiyasi: interval yoki nisbatli o'lchovlar uchun. Spearman rank korrelyatsiyasi: tartiblangan ma'lumotlar uchun Kendall's Tau: kichik namunalar uchun Korrelyatsiya sabab-oqibat munosabatini ifodalamaydi, bu esa ularning asosiy cheklovlaridan biridir.

Korrelyatsion tadqiqotlar – bu ikki yoki undan ortiq o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlik darajasini aniqlashga qaratilgan ilmiy tadqiqot usulidir. Bu turdagi tadqiqotlar orqali o'zgaruvchilar o'rtasida ijobiy, salbiy yoki umuman bog'liqlik yo'qligi aniqlanadi. Muhimi, korrelyatsion tadqiqotlar sabab-oqibat munosabatini emas, balki faqat o'zgaruvchilar o'rtasidagi statistik bog'liqlikni ko'rsatadi.

Asosiy xususiyatlari: O'lchanadigan bog'liqlik: O'zgaruvchilar orasidagi bog'liqlik korrelyatsiya koeffitsienti (odatda r) orqali baholanadi. Bu koeffitsient -1 dan +1 gacha qiymat oladi:

$r = +1$ – kuchli ijobiy bog'liqlik

$r = -1$ – kuchli salbiy bog'liqlik

$r = 0$ – bog'liqlik yo'qligi

Sabab-oqibatni aniqlamaydi: Masalan, muzqaymoq sotilishi bilan cho'milish holatlari o'rtasida ijobiy korrelyatsiya bo'lishi mumkin, lekin bu muzqaymoq cho'milishga sabab bo'ladi degani emas – har ikkisi ham yoz fasli bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Afzalliklari:

Oddiy va tezkor ma'lumot olish imkonini beradi.

Eksperimental sharoitda o'lchash imkoni bo'lmagan holatlarda foydalidir.

Katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishga yordam beradi.

Kamchiliklari:

Sabab-oqibatni ko'rsatmaydi.

Soxta yoki uchinchi omillar ta'sirini aniqlash qiyin.

Korrelyatsion tadqiqotlar o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda muhim vositadir. Ular orqali ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish mumkin, biroq natijalar har doim ehtiyotkorlik bilantalqin qilinishi kerak. Tadqiqot natijalari sabab-oqibat munosabatini emas, balki mavjud munosabat darajasini ko'rsatadi.

Korrelyatsion tadqiqotlar statistika sohasida ikkita yoki undan ortiq o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'lanishni o'rganish uchun foydalaniladigan usuldir. Bu usul yordamida ma'lumotlar orasidagi munosabatlar aniqlanadi, lekin sabab-natija munosabatlarini aniqlashni maqsad qilmaydi. Korrelyatsion tadqiqotlar ko'plab sohalarda qo'llaniladi, masalan, iqtisodiyot, psixologiya, sotsiologiya va tibbiyotda. Korrelyatsion tadqiqotlarning asosiy jihatlari.

- Korrelyatsiya koeffitsienti: O'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'lanishni ifodalovchi raqam. Eng mashhur koeffitsient Pearson koeffitsienti bo'lib, -1 dan 1 gacha bo'lgan qiymatga ega bo'ladi. 1 to'liq musbat bog'lanishni, -1 to'liq manfiy bog'lanishni, 0 esa bog'lanish yo'qligini anglatadi.

- Korrelyatsion grafiklar: O'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni ko'rish uchun grafiklar ishlatiladi. Bu grafiklar yordamida ma'lum bir o'zgaruvchilar orasidagi tendentsiyalar aniqlanishi mumkin.

- Maqsadlar: Korrelyatsion tadqiqotlar, asosan, o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish, prognoz qilish va tushunishga yordam beradi.

- Cheklovlar: Korrelyatsion tadqiqotlar sabab-natija munosabatlarini aniqlamaydi, shuning uchun natijalarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish zarur.

Korrelyatsiya har doim to'g'ri sababni anglatmaydi, qo'shimcha faktlar va o'zgaruvchilar hisobga olinmasligi mumkin. Korrelyatsion tadqiqotlar yordamida ko'plab muammolarni yechish va o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tushunish imkoniyati yaratiladi. Korrelyatsion tadqiqotlar – bu psixologiya va ijtimoiy fanlarda real hayotdagi hodisalar o'rtasidagi statistik munosabatlarni aniqlash va prognoz qilish uchun ishlatiladigan muhim empirik usullardan biridir.

Korrelyatsion tadqiqotlar zamonaviy ilmiy izlanishlarda o'ziga xos o'rin egallagan, keng ko'lami va foydali tahlil usulidir. Bu usul yordamida tadqiqotchilar turli o'zgaruvchilar o'rtasida mavjud bo'lgan bog'liqliklarni aniqlab, murakkab ijtimoiy, psixologik, iqtisodiy va tibbiy muammolarni chuqurroq tushunishlari mumkin.

Korrelyatsion tahlilning eng katta afzalligi – bu usul orqali haqiqiy hayotda tajriba o'tkazish imkoni bo'lmagan holatlar ustida tahlil yuritish imkonidir. Masalan, bolalikdagi travmalar bilan kattalikka kelganda yuzaga kelgan ruhiy muammolar o'rtasidagi bog'liqlikni faqat korrelyatsion yondashuv orqali o'rganish mumkin. Bu esa tadqiqotchilarga inson hayotidagi uzoq muddatli ta'sirlarni aniqlash va tushuntirish imkonini beradi. Zamonaviy texnologiyalar, xususan, Big Data, sun'iy intellekt, interaktiv ilovalar va psixometrik platformalar bu usulni yanada mukammal darajada rivojlantirdi. Endilikda millionlab insonlarning hayoti, faoliyati, ruhiy holati va ijtimoiy aloqalari asosida global darajadagi muhim korrelyatsiyalar aniqlanmoqda. Bu esa sog'liqni saqlashdan tortib, ta'lim, biznes va jamiyat rivojiga oid qarorlar qabul qilishda muhim vositaga aylanmoqda. Shuningdek, korrelyatsion tadqiqotlar empirik asosli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Masalan, biror maktab o'quvchilarining darsdan tashqari mashg'ulotlar bilan shug'ullanishi va ularning baholari orasidagi bog'liqlik tahlili, ta'lim siyosatini shakllantirishda asos bo'lishi mumkin. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, korrelyatsiya har doim ham sabab-oqibatni bildiravermaydi. Ya'ni, ikki o'zgaruvchi o'rtasida bog'liqlik bo'lishi, birining ikkinchisiga sababchi ekanligini anglatmaydi. Bu korrelyatsion tadqiqotlarning asosiy chegarasi hisoblanadi. Shu sababli, bunday tahlillarni tafsir qilishda ehtiyotkorlik zarur.

Xulosa qilib aytganda, korrelyatsion tadqiqotlar – bu nafaqat ilmiy izlanishlarning kuchli asosi, balki real hayotdagi murakkab muammolarni anglash, bashorat qilish va oldini olishga xizmat qiluvchi zamonaviy ilmiy quroldir. Bu usul yordamida inson hayotining turli sohalarida samaradorlikni oshirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, ta'lim sifatini yaxshilash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gravetter, F. J., & Wallnau, L. B. (2014). Statistics for the Behavioral Sciences.
2. Coolican, H. (2018). Research Methods and Statistics in Psychology.
3. Shodmonov Sh. Sh. (2011). Psixologiyada ilmiy tadqiqot asoslari.
4. Gravetter, F. J., & Forzano, L. B. Research Methods for the Behavioral Sciences. - Cengage Learning, 2020. (Ingliz tilida, korrelyatsion dizayn, koeffitsientlar, grafik ko'rishlar haqida keng tushuntirish.)
5. Coolican, H. Research Methods and Statistics in Psychology. - Psychology Press, 2017.
(Psixologik tadqiqotlarda statistik tahlillar, korrelyatsiya va regressiya usullari.)
6. Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. Using Multivariate Statistics. - Pearson Education, 2019. (Advanced statistik tahlillar, shu jumladan partial korrelyatsiya va tarmoqli modellash.)